

УДК: 329.1/6

Кокорєв О.В., Бойко Б.В.,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ВИДИ І ТИПИ ОПОЗИЦІЇ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Розглядаються різні підходи до поняття «опозиція», її типи та моделі, безпосередня залежність від типу політичної системи і політичного режиму в цілому. Показана можливість як позитивної, так і деструктивної ролі опозиції у сучасному соціумі.

Актуальність статті обумовлена тим, що в даний час будь-яке суспільство, засноване на певному порядку, не може не включати ієрархію со-подкоріння членів соціуму, які переслідують конкретні цілі. Свій вплив на суспільство влада здійснює через політичний режим, тобто конкретні форми і методи реалізації влади, певну структуру владних інститутів, повноваження яких обумовлені принципами організації гілок влади.

Метою статті є розкриття розуміння місця, ролі опозиції в сучасному соціумі, оцінки її дій.

Вивчення ролі опозиції та аналіз її ролі і місця у будь-якому суспільстві викликали інтерес науковців і практичних діячів у всі часи з моменту виникнення опозиції як політичного феномену. Ці процеси були предметом аналізу багатьох вчених – С. Біленка, Р. С. Карагіоза, С. М. Наумкіної, Н. К. Пеньковської, І. В. Саєнко, Т. П. Хлсвнюк та ін. Значну увагу приділяли цьому феномену і російські дослідники на початку ХХІ ст. – С. А. Белковський, В. І. Козодой, Г. А. Гаврилов, В. А. Мітрохін, С. С. Бігазієв та ін.

Усі часи одним з найбільш поширених чинників дестабілізації політичного режиму була і є діяльність опозиції. У той же час говорити про будь-які перетворення у сучасному суспільстві без наявності опозиції практично неможливо. Опозиція є політичний інститут, який має на меті вираження інтересів і цінностей, не представлених в діяльності правлячого режиму. Тим самим опозиція висловлює і консолідує протестну активність населення, формулює вимоги, які опонують або коригують поведінку влади.

Опозиція – це, за яскравим висловом, носій «критичного духу» в політиці.

Облаштування державної влади важливе для будь-якої країни з її традиціями і менталітетом, це питання відноситься до числа самих, що ні на є, важливих.

Існують два напрямки в розумінні політичної опозиції: етимологічне і інституціональне. Перший дає широкий зміст терміну, де акцент робиться на діяльності опозиції. Етимологічний напрямок розглядає опозицію як протилежність одній політиці до іншої. Звідси, в протиставлення однієї політиці до іншої потрапляє феномен лобізму, а також групи тиску, зіткнення інтересів локальних груп з приводу локальних проблем, які не мають відношення до політики. Таким чином, під опозицією розуміється різноспрямований вплив декількох суб'єктів на владу, яка не має власної думки з обговорюваного питання [1].

З точки зору інституціонального підходу під опозицією розуміється діяльність міноритарних партій в парламенті.

Не можна не помітити, що з цих двох підходів виявляється одно загальне. А саме: опозиція виникає тільки на противагу влади. Вона не існує поза владою, вона спочатку їй протиставлена, тому опозиція є там, де є влада.

Іншої позиції дотримується В. І. Козодой, історик, професор Сибірської академії управління і масових комунікацій. На його думку, сучасна політична опозиція має свій початок від неформалів. Історія неформалів складалася з подій, які в житті цього покоління відбувалися уперше: перший публічний опозиційний виступ, який не веде до репресій, перша демонстрація, перша легальна незалежна газета, перша конференція опозиційних сил тощо. Те, про що сьогодні говориться як про повсякденність, тоді було маленьким подвигом з величезним ризиком і непередбачуваним результатом. У такому разі під політичною опозицією розуміється організована група активних індивідів, об'єднаних свідомістю спільності політичних інтересів, цінностей і цілей, які ведуть боротьбу з пануючим суб'єктом за домінуючий статус у системі державної влади [2, с. 133].

Варто відзначити, що В. І. Козодой і Г. А. Гаврилов сходяться в тому, що мають на увазі політичну опозицію як політичний суб'єкт, так як ці самі суб'єкти ущемлені в правах мати вищий статус, формувати і затверджувати державні цінності, мати до-

ступ до державних ресурсів, і взагалі якось впливати на політику в цілому. Як вже зазначалось, в якості опозиції може будь-який політичний інститут, однак, на думку того ж Г. А. Гаврилова, в сучасний період можна знайти чимало прикладів, коли основними суб'єктами є окремі інститути державної влади, олігархічні угруповання, транснаціональний капітал [3, с. 217–228].

Наявність опозиції органічно пов'язана як з різноманітністю суспільства, що обумовлює неможливість постійно зберігати в ньому стійкість і незмінність політичних стосунків, так і з властивостями самої людини. Адже в природі людини як соціальної істоти закладено прагнення пропонувати в сферах життя, що зачіпають його інтереси, альтернативні проекти, здійснювати пошук нового, долати встановлені обмеження. Тому в політичному сенсі наявність опозиції означає принципову неможливість утвердження в суспільстві єдиного, монолітного, раз і назавжди встановленого відношення до висунених владою цілей, остаточної ліквідації будь-якого ґрунту для конфліктних відносин.

У такому положенні є як негативні, так і позитивні сторони. Так, опозиція запобігає монополізації влади. Без неї політичний режим втрачає можливості саморозвитку і, навпаки, прагне до окостеніння влади. При демократичних режимах наявність опозиції є найважливішим атрибутом влади, це її «візитна картка». У державах цього типу в опозиції існує свій статус, права, можливості впливу на владу. Наприклад, у Великобританії «опозиція її Величності Королева» – це один з основоположних політичних інститутів. У той же час опозиція виступає і в ролі фактора, що дестабілізує громадські порядки.

Про опозицію можна говорити у вузькому і широкому сенсах. У вузькому сенсі – це політична партія, коаліція або рух, що є парламентською меншістю, але здатне прийти до влади на наступних виборах.

У 1966 р. Роберт Даль, аналізуючи основні параметри політичної опозиції в західних демократіях, виділив чотири основні моделі: британську, континентальну, скандинавську і американо-швейцарську.

Перша модель, яку можна назвати класичною або «вестмінстерською», характеризується наявністю двох досить добре організованих головних партій, тому опозиція зосереджена в одній партії. Ці партії строго змагальні в парламенті і на виборах.

Опозиція настільки різко відмінна, що її неможна ідентифікувати однозначно. Основне протиборство між опозицією і урядом відбувається на парламентських виборах і в національному парламенті, причому парламент є рутинним, щоденним місцем протиборства. Було б правильніше навіть назвати парламент форумом, використовуваним для перемоги на наступних виборах, адже парламентські дебати мають на меті вплинути не стільки на депутатів, скільки на публіку і на майбутні вибори.

У ряді держав континентальної Західної Європи опозиція представлена декількома партіями, і тому боротьба між ними носить не строго характер змагання, а вирішальним місцем протиборства є коаліційний торг після виборів з метою формування виконавчої влади. Відповідно і стратегія опозиції спрямована не на завоювання парламентської більшості, що неможливо в цих умовах, а на збільшення числа місць в парламенті, що дає їй додаткові переваги в ході коаліційного торгу.

Виділення третьої моделі – скандинавської – може представлятися кількома штучним; тут також велику роль грає політичний торг, але суттєва відмінність полягає в тому, що рамки його розширені. По ряду ключових питань переговорний процес охоплює значно більше коло учасників, ніж у попередньої моделі, включаючи найбільші асоціації підприємців і роботодавців, профспілки і т. д. Таким чином, ця модель опозиції передбачає включення механізмів соціального партнерства.

Нарешті, опозиція в четвертій моделі найбільш далека від «класичної». Політичні партії тут відрізняються порівняно слабкою внутрішньою єдністю і децентралізованістю. Примітною рисою країн, що відносяться до цієї моделі, є те, що в них взагалі відсутнє вирішальне місце протиборства між опозицією і урядом. Розділова лінія між опозицією і урядом проходить не між партіями, а всередині них.

Дослідження політичної опозиції в незахідних демократіях, особливо в країнах, де існує партійна система з домінуючою партією (Індійський національний конгрес, Ліберально-демократична партія Японії), також показали, що серед форм і проявів опозиції дуже важливу роль набувають фракції всередині пануючої партії. Фактично подібні партії стають механізмом агрегування і узгодження різних інтересів, управління конфліктами, що виникають з безлічі розколів.

Таким чином, наведене вище визначення опозиції у вузькому сенсі задовольняє умовам лише першої і частково другої з розглянутих моделей.

Р. Даль запропонував пояснення поняття «опозиція», яке можна віднести до числа «широких»: «Припустимо, що А визначає курс уряду в певній політичній системі з того чи іншого питання протягом певного проміжку часу ... Припустимо, що протягом цього проміжку часу Б не може визначати поведінку уряду, і що Б протистойть тим курсом уряду, що визначається А. Тоді Б є тим, що ми називаємо «опозицією». Зауважимо, що протягом деякого іншого проміжку часу визначати курс уряду може Б, і тоді в опозиції опиниться А. [Цит. за: 4, с. 26].

В якості основних причин формування політичної опозиції правлячому режиму, як правило, називають: соціальне розшарування в суспільстві, національну нерівність, недосконалість виборчої системи, розчарування населення (еліт) в ідеалах пануючого ладу, розкол еліт і незадоволені амбіції окремих діячів.

За ступенем лояльності до цілей і цінностей уряду зазвичай поділяють проурядову, нейтральну і непримиренну форми (типи) опозиції, а також інституалізовані (які включають партії, «тіньові кабінети» і т. п.) і неінституціоналізовані (обмежуються ідейною критикою). Головною характеристикою будь-якого типу опозиції служить ступінь її згуртованості, організованості, масовості, ставлення до легальних і законних засобів протесту. Іноді опозиція складається навіть всередині правлячих кіл (наприклад, на основі розчарування частини правлячої еліти в ідеалах системи влади).

Відповідно до типу опозиції формуються і засоби, способи її політичної діяльності: від критики режиму вузькою групою інакомислячих, дисидентів (які уособлюють духовну опозицію влади і не вдаються до будь-яких активних політичних дій, організації протесту) до політичного терору і насильства з боку партій і рухів, які знаходяться на нелегальному становищі. У поєднанні з реакцією влади на свою діяльність опозиційні сили розрізняються ступенем впливу на прийняті в державі рішення, обсягом допуску до ЗМІ, характером критики влади. Вони можуть ініціювати руйнівні для держави форми нелегального збройного опору владі, революції, бунти, громадянські війни. Але опозиція може грати і роль «клапана» для «випускання пару», зниження ступеня протесту з метою стабілізації влади і навіть виконувати

чисто декоративні функції для «облагородження» режиму в очах зарубіжної громадської думки. Нерідкі випадки, коли громадський протест передається від колишнього режиму і посилюється в абсолютно іншій ситуації, діючи незалежно від позитивних, реформаторських зусиль влади. У такі періоди режим може виявитися в положенні часткової ізоляції, а опозиція грати роль захисниці громадських інтересів.

Найзначніші проблеми для режиму створює непримиренна опозиція, яка не визнає цінностей уряду, постійно закликає до перегляду підсумків виборів, не вважається з нормами політичної гри і має тенденцію переходити до збройних форм протесту. Непримиренні опозиціонери нерідко відмовляються від участі у виборах, використовують провокації, ведуть пошук союзників за рубежами країни, звертаються до міжнародної підтримки своїх вимог, переконують суспільство у тому, що правлячий режим є провідником чужих зарубіжних інтересів і отримав владу в результаті протиправних дій або міжнародної таємної змови («масонів», «світового сіонізму» і т. п.). Характеризуючи стиль поведінки непримиренної опозиції, відомий політолог Х. Лінц в цей арсенал засобів включає: систематичний наклеп на політиків, які представляють партії системної орієнтації; постійну обструкцію парламенту; підтримку пропозицій, сформульованих спеціально з метою посилення кризи; дії, спрямовані на втрату урядом авторитету; висування явно неприйнятних вимог для переговорів з урядом. Така діяльність об'єктивно веде до ідейно-політичної поляризації, фрагментації і навіть розпаду суспільства. Особливо великі проблеми в цьому сенсі створюють сепаратистські рухи, радикальні, екстремістські та анархістські угруповання, що протистоять не тільки владі, але і всьому суспільству.

В принципі при конкурентній демократії навіть непримиренна опозиція може вбудуватися в політичну систему (як, наприклад, європейська соціал-демократія в ХХ в.). Але вона може стати і лідером опору режиму, очолити протест і домогтися зміщення влади (як, наприклад, антикомуністичні сили в країнах Східної Європи в 80–90-х роках ХХ століття). У той же час непримиренна опозиція, коли суспільство відмовляє їй у довірі, нерідко зазнає політичних репресій, а урядові рішення приймаються з метою її остаточного розгрому.

Особливим типом політичної опозиції є центризм. Сформульовані ним завдання не мають агресивного характеру, а орієнтовані на принципове угодовство, тобто на перевагу стабільності перед інноваціями, на раціонально-прагматичний облік всього позитивного, що формулюється як владою, так і на протилежних флангах політичного спектру. Політичні вимоги центризму нерозривно пов'язані з легальними механізмами передачі влади, запереченням насильства, відмовою від розпалу протиріччя риторики, прагненням домогтися реальної відповідальності влади за прийняті рішення. Однак раціональні і примиренські позиції не завжди зрозумілі виборцям, які орієнтуються на крайні позиції, а це знижує можливості примиренської стратегії в країнах, де йде інтенсивна політична боротьба.

Вивчення політичної опозиції не відноситься до числа напрямків, які перебувають у фокусі сучасної політичної науки. Існуючі типології опозицій або створені для конкретного випадку, або так навантажені «вимірами», що втрачають свою пояснювальну силу.

Основні проблемні вимірювання – цілі і засоби опозицій. Цілі опозицій представлені вздовж осі ординат. На початку осі розташована напівопозиція – ті політики і партії, які не представлені в уряді, але готові при нагоді увійти до його складу без істотних змін не тільки режиму, але і його політичного курсу. На протилежному кінці принципова опозиція – політичні сили, які здатні досягти своїх цілей, лише знайшовши всю повноту влади і, як правило, радикально перетворивши режим. Також тут відображені неструктурная, орієнтована на зміну окремих аспектів політичного курсу, і структурная, яка виступає за зміну політичного режиму, опозиції.

При класифікації засобів політичних опозицій доречний розподіл останніх на лояльні, полулояльні і нелояльні. До лояльної опозиції відносяться сили, які не виходять за межі легальної політичної боротьби і відкидають насильство, до нелояльної – ті, які роблять ставку на насильницькі або незаконні методи або загрожують їх застосуванням.

Розглянемо тепер ті чинники, які визначають характеристики політичних опозицій і траєкторії їх трансформації. Ключову роль тут відіграють особливості політичних режимів – ступінь

їх змагальності та специфіка пануючих політичних інститутів. Змагальність політичного режиму тісно пов'язана зі структурою політичної еліти. Елементами цієї структури являються інтеграція (здатність до співпраці в процесі прийняття рішень) і диференціації (організаційне і функціональне розділення різних груп і їх відносна автономія по відношенню один до одного і до держави) еліт. Відповідно, можливі чотири типи елітної структури: идеократична (висока інтеграція, низька диференціація), розділена (низька інтеграція, низька диференціація), фрагментована (низька інтеграція, висока диференціація) і консенсусна (висока інтеграція, висока диференціація). Елітна структура першого типу властива стійким недемократичним режимам, а четвертого – стабільним демократіям.

Таким чином, розглянувши основні точки зору на термін «опозиція», можна констатувати, що «опозиція» – це група активних індивідів, яких пов'язують спільні політичні проблеми, і метою яких є вплив на владні структури. Опозиційний рух виникає в розвинених демократичних країнах і часто співвідноситься з поняттям «влада», оскільки влада є однією з передумов для виникнення опозиційного руху. Члени опозиції ведуть боротьбу за її ресурси, яка проявляється у позасистемній опозиції в формі протесту. Спочатку вона створюється всередині самої влади і має форми системної опозиції, наприклад, політичні партії влади. Потім, через маніпулювання суспільною свідомістю створюється опозиція поза правлячих сил. В опозиційних рухах існують свої лідери, які ведуть за собою народ різного віку і соціального статусу.

Таким чином, опозиція як політичний інститут є нерозривною частиною загального політичного процесу і наявний у будь-якому суспільстві. Але його мета, роль та характерні риси пов'язані з типом політичної системи і політичного режиму в цілому, що і дозволяє стверджувати про системні види та особливості опозиції як сучасного феномену.

Бібліографічний список:

1. Опанасюк Т. Опозиція політична / Т. Опанасюк // Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник / за наук. ред. Н. М. Хоми. – Львів : «Новий світ – 200», 2014. – С. 443–444.
2. Козодой В.И. Российский социум и современные политические стратегии. Проблемы становления политической оппозиции в России как института современной демократии / В.И. Козодой. – М., 2015. – 244 с.

3. Гаврилов Г.А. Феномен политической оппозиции / Г.А. Гаврилов. – М., 2013. – 268 с.
4. Сергеев С. А. Политическая оппозиция и оппозиционность: опыт осмысления понятий / С. А. Сергеев // Социально-гуманитарные знания. – 2009. – № 3. – С. 56-58.

Рассматриваются основные подходы к понятию «оппозиция», ее типы и модели, непосредственная зависимость от типа политической системы и политического режима. Показана возможность как позитивной, так и деструктивной роли оппозиции в современной социуме.

The main approaches to the concept of «opposition», its types and models, direct dependence on the type of political system and political regime are analyses. The possibility of both – positive and destructive role of opposition in a modern society are describes.

Стаття надійшла до редколегії 24.03.2017

УДК 32.019.5+321:316.483

Дяченко О.В., ОНУ імені І. І. Мечникова

СТРАТЕГІЇ ТА ПРИЙОМИ МОВНО-МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В ХОДІ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Поставлена мета: аналіз основних стратегій та універсальних прийомів мовно-маніпулятивного впливу в ході політичного конфлікту. Розглянуті дві стратегії комунікації – конфронтацію та кооперацію. Визначені провідні стратегії в рамках конфронтаційної моделі комунікації, а саме: дискредитація, підкорення, насильство, агресія. Для аналізу мовно-маніпулятивного впливу, його стратегій та прийомів застосовано діалектичний метод, методи аналізу та синтезу, порівняльний, структурно-функціональний методи. Проаналізовані основні мовно-маніпулятивні стратегії в рамках моделі конфронтації: стратегія «гри на пониження», стратегія «гри на приниження гідності», стратегія «батьківського заступництва противника», «стратегія щеплення» та інші. З'ясовані основні прийоми маніпулятивного впливу, що застосовуються під час політичного конфлікту: анулююче перетворення, фінгіруюче перетворення; ідентифікуюче перетворення; модальне перетворення.